

Ifjúkori évek az állambiztonsági iratok tükrében

Hogyan lettem célszemély?

Történetem origója, a kezdet napja 1980. szeptember 12. Ha vezettem volna saját naplót (persze nem vezettem), bizonyosan semmi érdemlegeset nem jegyeztem volna föl e napról. Pedig ez volt az a fontos nap, amikor a Szervek kitarató és megtisztelő figyelmét *Kocsis Lajos fedőnevű társadalmi megbízott* (a továbbiakban fn. tmb.) szerény személyemre irányította. Én persze mit sem tudtam arról, hogy a *Kedvesem Espresso* félhomályában tanácskozó két egyén, a már említett *Kocsis Lajos fn. tmb.* és *Udvardi Ernő rendőr főhadnagy*, a III/III-4-a alosztály munkatársa éppen rólam és az előző nap nálam tartott lakásszemináriumról beszélnek. Kocsis elmondja tartójának, hogy Geréby György csoporttársam meghívása alapján vett részt egy szemináriumon, amit eredetileg Szabó Miklós tartott volna, de ő végül nem jött el. Helyette *Szilágyi Sándor* számolt be friss lengyelországi tapasztalatairól, a KOR egyik vezetőjével (a tmb. a nevére nem emlékezett) és a Szolidaritás aktivistáival történt találkozásjáról. Szilágyi a jelentés szerint nagy mennyiségben hozott haza röplapokat és más dokumentumokat. Ezt követően Szilágyi még beszélt a Szegényeket Támogató Alap működéséről, és elmondta, hogy aznapra volt egy meghirdetett rendezvény, ami számára ismeretlen okokból elmaradt. Ehhez kapcsoló-

dóan a házigazda (én) a jelentés szerint azt „javasolta, hogy ők is hozzanak létre egy »segélyező« csoportot. A jelenlévők beleegyezése után vállalta, hogy elvégzi majd a könyvelést, azaz a pénzüsszegek bevételezését és kifizetését. Az idő előrehaladására való tekintettel a részletek megbeszélésére nem került sor.” A négyoldalas, bőbeszédű beszámoló (csak nem sorra fizették?) az este állítólagos hullámzó hangulatára is kitért.

Kocsis lelkesedését a vállalt feladata iránti kötelességtudat mellett a bosszúvágy is fűtötte Szilágyival szemben, aki korábban elcsábította a feleségét, és a tmb. szemmel láthatólag ezen még mindig nem tudta túltenni magát.

Bár Kocsis jelentésének közepontjában Szilágyi Sándor (Saci) állt, Udvardi számára az igazán érdekes információ a szeminárium maga, annak résztvevői és a számukra akkor még ismeretlen házigazda volt. Az írásos értékelésben kiemelte, hogy a tmb. rendkívüli találkozót kért az ügyben, információi operatív értékűek. Társaságunk felkeltette az érdeklődését, kíváncsi volt arra, hogy kinek a befolyása alatt áll a csoport, Szilágyi jelenléte véletlen volt-e. Adott egy sereg feladatot a buzgó tmb.-nek. Intézkedésként javasolta Szent-Iványi adatainak a nyilvántartásban történő ellenőrzését, a III/III-2 osztály és a „Kéregtők” fn. foglalkozó vonal tájékoztatását.

A leadott jelentések szerint tmb. és tartója gyakran találkoztak a *Kedvesem Espresso*-ban, aminek az azonosítása némi bizonytalanságba ütközik, ugyanis *Kedvesem Espresso* Budapesten nem volt. A Váci utcai *Kedves Espresso* akkoriban kedvelt hely volt, csak 1983-ban nyílt meg a helyén a Fontana Áruház. Ezenkívül a Bartók Béla úton nevezetes hely volt a *Ma Cherie*, ami magyarul kedvesemet jelent, akár ez is lehetett a helyszín. Ez a presszó egyébként később a besúgói találkozónál sokkal fontosabb események helyszínévé vált: itt alakult meg 1988-ban a Fidesz, és akkoriban több nagy érdeklődést kiváltó sajtótájékoztatóra is ebben a presszóban került sor.

Kocsis rendkívüli jelentése beindította az állambiztonsági gépezetet. A másnapi jelentésben is szerepelt az információ, de ebben már Szilágyit meg sem említették, a „Történész” elmaradt előadására utalnak (tévesen, hiszen a „Történész” fn. nem Szabó Miklóst, hanem Vigh Károlyt illette, aki úgy került ide, ebbe a történetbe, mint Pilátus a krédóba). A Napi jelentés már a résztvevőkre (10 fő egyetemistára) és rám koncentrált. Intézkedésként pedig elrendelte személyemre az előzetes ellenőrzést. Nem sokkal később (1980. október 3-án) már egy ún. Objektum Dossziét is létrehoztak 11-OD-4884 számon, „Az ún. repülő egyetem keretében az ifjúság körében ellenséges fellazító tev(ékenységet) kifejtő személyek és kapcsolataik” címmel. A dosszié első bejegyzése az én meglehetősen sovány és tartalmatlan jellemzésem, amely a szikár életrajzi adatokon túl összesen két rövid mondatot szentelt nekem: „Jellemzése szerint fejlődésére nagy hatással volt családi helyzete.

Értelmi fejlettsége, felfogóképessége az átlagon felüli.” Csalódást keltpőten szerény profil, ennél azért színvonalasabb munkát vártam volna a Szervektől. Ekkor kaptam a *Segélyező fn. bizalmas nyomozás célszemélye* epósi jelzőt is. Innentől az iratokban általában ezen a néven emlegettek, de nem voltak mindig következetesek, mert gyakran az eredeti nevémen, máskor Sz. István néven szerepeltem.

Kocsis következő jelentését október 22-én adta le a lakásához közel eső *Déryné Eszpresszóban*. Ennek tárgya már egyszerűen: *A Szent-Iványi István féle összejövétel*, amelyre egy nappal korábban került sor. Az tmb. ügybuzgalma elismerésre méltó, az eseményről azonnal jelentett. A találkozón Pető Iván tartott előadást a Szovjetunióának a második világháború után fizetendő jóvátételről. Kocsis részletesen felsorolja, hogy kik voltak jelen, csupán (Hodosán) Róza és (Mohai) Tamás kapcsán nem tudta azonosítani a családi nevüket. A tartótiszt ismét dicséretben részesítette Kocsist, külön kiemelte a látóköörükben lévő Pető Iván fokozódó aktivitását. A tmb. feladata, hogy továbbra is kísérje figyelemmel az összejöveteleket, szerezze be a hiányzó családneveket. Az információt megküldték a III/III-2-a alosztálynak.

A szorgalmas tmb. egy hét múlva megint jelent tartótisztjének, ismét a Déryné Eszpresszóban az újabb összejövételről. Ez alkalommal arról számolt be, hogy a találkozón Szabó Miklós kezdte meg előadás-sorozatát a kelet-európai kommunista pártok történetéről, a hitleri Németországról és a sztálini rendszerről.

A jelentés kiegészítése tartalmazza, hogy a tmb. néhány nappal ké-

sőbb beszélgetést kezdeményezett Szent-Iványival, aki őt fokozott titoktartásra figyelmeztette (óh, milyen naiv voltam akkor!), majd hozzáfűzte, hogy tudomása szerint az egyetem vezetése a rendőrséggel együttműködve szeretne bejuttatni embereket az ilyen csoportokba. (Jónak mondtam, éppen annak, aki már bejutott!) Ezért a jó munkáért újabb dicséretet kapott Kocsis. A jelentést a hivatali előjárók is annyira fontosnak találták, hogy a november 5-i *Napi operatív információs jelentés* első oldalán közölték. Majd nem sokkal később a jelentés a mi szemináriumunkkal már a *Belső ellenséges elemek tevékenysége* fejezetben foglalkozott, és különösen nehezményezték Báró fn. célszemély történelmi előadásait (az én megfejtésem szerint ez Szabó Miklós előadásaira vonatkozott).

Kocsis a következő általam ismert jelentését december 4-én adta át Udvardinak, már megint a Déryné Eszpresszóban. A besúgott szemináriumi összefoglalóra december 2-án került sor, Pető Iván volt az előadó, aki ez alkalommal az 1945 után létrehozott Gazdasági Főtanács működéséről beszélt. Az előadást követően a jelenlévők megvitatták a Diákpárlament ülésének eredményeit. A jelentés szerint: „*Szent-Iványi és társai ugyanis arra készültek, hogy javaslataik, elképzeléseik elfogadtatásával az eddiginél nagyobb befolyást szereznek az egyetemi fiatalok körében. Törekvéseik sikertelennek bizonyultak, Szent-Iványi szerint elszigetelődtek.*” Itt szükséges rövid időre átvenni a szót a tmb.-től, mert ő ezen a ponton a „költészetnek” tett komoly engedményt a valósággal szemben. A szeminárium résztve-

vőinek többségével együtt dolgoztuk ki a Hallgatói Képviselői Rendszer nevű diákönkormányzatiság és érdekképviselő tervét, ezt ismertettük a Diákpárlamenten, ahol a hallgatóság egyáltalán nem utasította el a tervet, és szó nem volt elszigetelődésről. Az igaz, hogy később a mi tervünkben nem lett semmi, csoda is lett volna, ha sikerül, de nem a diákok támogatásának hiánya, hanem a KISZ és az egyetemi vezetés bürokratikus fondorlatai miatt.

Udvardi főhadnagy ismét dicséretben részesítette Kocsist, és feladatul szabta számára, hogy szerezzen be újabb információkat a belső ellenzék tevékenységéről.

A Napi jelentés ebből az időből a *Belső ellenséges elemek tevékenysége* címszó alatt beszámol egy *Tanár fn.* bizalmas nyomozás célszemélyének előadásáról is, ami szintén az én lakásomban történt volna, de én erre egyáltalán nem emlékszem. A beszámoló szerint a Tanár „*egy szervezett csoport alakítását tervezi Radikális Tanulmányi Társaság néven. Szerinte ugyanis az ellenzék eddig »ad hoc« összeszövetkezései nem elégségesek, szükséges egy olyan mag, mint ez a társaság, amely köré már lehetne tömörülni. Elképzelése, hogy először a fiatalság helyzetét értékelnék, majd a magyarság-Nyugat témakör keretében azt vizsgálnák meg, hogy mi a lakosság nem hivatalos, cenzúrázatlan véleménye: szeretné-e a kapitalizmust vagy sem.*” A Tanár a vezetőségben szeretné látni Kis Jánost, Szalai Pált és Szilágyi Sándort. Pár héttel később már arról írt a Napi jelentés, hogy a Tanár visszalépett az ötlettől, és a diákok is visszautasították a részvételt. A mai napig rejtély számomra, hogy ki lehetett ez a titok-

zatos Tanár, és mi volt ez a jelentés alapján meglehetősen bizarr terv, amitől végül elállt. Nem zárható ki, hogy ez is az ügynök túlbuzgalmának gyümölcse, és a jelentésnek semmi valós alapja nem volt.

A Békecsoport és a Dialógus

1981 őszen forrongott Nyugat-Európa, legalábbis mi innen úgy láttuk. A nagyobb városokban sorra tartottak gigantikus béketüntetések, békemeneteket és évláncokat. A legnagyobb ezek közül novemberben Amszterdamban volt, ezért a tüntetéshullámot kiváltó okot el is nevezték *hollanditisznek*.

A valódi ok azonban a NATO 1979. decemberi kettős határozata volt, amely válaszként született az időközben Kelet-Európában (így hazánkban is, csak akkor éppen erről még mit sem tudtunk) nagy számban telepített szovjet SS-20, ill. SS-21 közepes hatótávolságú nukleáris rakétákra. A nukleáris erőegyensúly veszélyesen megbillent Európában, ezért a NATO úgy döntött, hogy leszerelési tárgyalásokat kezdeményez a Szovjetunióval, és amennyiben ez nem vezet eredményre, megkezdni a korszerű Pershing-2 rakéták telepítését Nyugat-Európában. 1981-ben Genfben megkezdődtek a leszerelési tárgyalások, de ezek teljesen eredménytelenül, időhúzó jelleggel zajlottak, így azután 1983-ban elkezdődött a Pershing-2 rakéták telepítése. A nyugati békemozgalmak nem kevés szovjet háttérsegítséggel (ennek a története ma már jól ismert) 1981 és 1983 között hatalmas tömegrendezvényeken tiltakoztak a telepítés ellen, követelték a nukleáris fegyverek leszerelését, a legradikálisabbak az adott ország

(leginkább az Egyesült Királyság) NATO-ból történő kilépését is.

E hírek nem maradtak hatástalannak, jóllehet számunkra az első számú minta még mindig a Szolidaritás mozgalom és az NZS, a lengyel független diákszövetség volt. 1981. november 17-én, az ELTE bölcsészkar Diákszékesület ülésén *Nóvé Béla* egyetemi hallgató javaslatot tett egy budapesti független egyetemi békedemonstráció megrendezésére. A javaslat a diákok körében nagy tetszést aratott. Közvetlenül a békefelhívás történetének lezárulta után írott beszámolómban ezt írtam: *„A hozzászólásokból az a kép rajzolódott ki, hogy a békemenet az általános és kölcsönös leszerelés jegyében, a teljes önkéntesség és személyes felelősség alapján, társadalmi szervezésben tartassék meg.”*

Tíz önként jelentkező rögtön létre is hozta az ún. Békecsoportot, akiket megbíztak azzal, hogy szövegezzenek meg egy felhívást.

Az állambiztonságiak kezdettől gyanakodva nézték a szerveződést, és ez tükröződik abban, hogy a *Belső ellenséges elemek tevékenysége* alatt tárgyalta a Napi jelentés a mi ügyünket. November 18-án a következőket írja: *„B(alog) Katalin és T(ardos) Ágnes, a Segélyezők f. bizalmas nyomozás célszemélyének aktív kapcsolatait óriási győzelemként értékeli, hogy az ELTE BTK Ifjúsági parlamentjén a békeüzenetre vonatkozó javaslatot elfogadták és bizottságot hoztak létre annak megvalósítására. Ugyanígy értékeli azt is, hogy az intézményi parlamentbe megválasztott küldöttek egyharmada Sz. I. embere.*

Azt tervezik, hogy a béketüntetés gondolatát a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem ifjúsági parlamentjén is felvetik.”

A Békecsoport jóindulatát és együttműködési készségét bizonyítandó november 20-án felkereste az Országos Béketanács elnökét, Sebestyén Nándornét, aki a beszámoló szerint „rokonszenvezett a kezdeményezéssel és támogatásáról biztosította a békecsoportot”. Ezt követően a békecsoport küldöttségei november 21-én felkeresték a három egyetem (BME, SOTE, MKKE) diákszemélyeit, és ott ismertették a felhívást. Bár a békemenet gondolatát mindhárom egyetem diákszemélye támogatta, önkéntes szervezők kijelölésére sehol nem került sor, hanem az adott egyetem KISZ Bizottsága vállalta a szervezés lebonyolítását.

A Napi jelentés néhány nappal később úgy értesült, hogy „A Segélyezőknékné biz. nyomozás célszemélye és az ELTE Bölcsészettudományi Karán létrehozott »békebizottság« tagjai a másik három egyetem (BME, SOTE, MKKE) diákszemélyeinél végrehajtott szervező akciójukat nem kellően sikeresnek értékelik.

A további teendőkről tartott megbeszélésükön felvetődött, hogy nyilatkozatukat még november 25-e, a KISZ KB Intéző Bizottságának ülése előtt megjelentetnék valamelyik napilapban. Elhatározták, hogy felkeresik a budapesti egyetemeket és főiskolákat újabb csatlakozó személyek felkutatása céljából.”

A szervezők arról értesültek, hogy a KISZ KB november 25-én egy békedemonstrációra szóló felhívást tesz közzé, ezzel ellehetetlenítve és kisajátítva az eredetileg független kezdeményezést. Ezért újabb találkozót kértünk Sebestyén Nándornétól, A találkozón én is részt vettem, erről így számoltam be:

„Sebestyén Nándorné elképzelhetőnek tartotta, hogy az akkor már csaknem biztos KISZ KB-felhívás mellett a bölcsészkar kezdeményezés megtartsa eredeti jellegét... A küldöttség feltételesen tárgyalt a békemenet lebonyolításának időpontjáról (december 15-20 között valamikor) és útvonaláról (kölsönösen helyesnek vélték az Ismeretlen Katona Sírjától induló és az Országházig tartó útvonalat.”

A december 3-i Napi jelentés megnyugvással írja, hogy a három egyetem (BME, SOTE és MKKE) korábban tartott ifjúsági parlamentjei „Sz. István kapcsolatainak felhívását mind a három egyetemen elutasították és a KISZ-re bízták a békedemonstráció megrendezését.” A Segélyező kapcsolatai „kijelentették, hogy ha a KISZ megpróbálja kisajátítani a kezdeményezésüket, akkor attól elhatárolják magukat”.

A várakozásoknak megfelelően a KISZ KB november 25-én kibocsátotta a saját felhívását, amelynek már semmi köze nem volt az eredeti kezdeményezés céljához és tartalmához: a Sportcsarnokban rendezendő békenagygyűlést hirdettek meg, abból a Békecsoportot teljes egészében kihagyták.

Ezzel az eredeti kezdeményezés teljesen kilátástalan helyzetbe került, amit mi is kénytelenek voltunk belátni, és november 26-i ülésünkön a Békecsoport feloszlásáról döntöttünk.

Természetesen miután a Béketanács és a KISZ úgymond átvette a kezdeményezést, az rögtön elhalt, és a tervezett decemberi békedemonstrációból nem lett semmi, helyette egy állampárti rendezvényt tartottak a Sportcsarnokban, amelyen értelemszerűen már szó sem volt a ke-

leti leszerelésről, csak a Pershingek elleni tiltakozásról.

A kezdeményezés mégis fontos tanulsággal szolgált számunkra. Felcsillantotta a legalitás határán vagy az ún. „szürke zónában” megvalósítható független politizálás lehetőségét. Ez túl csábító lehetőség volt ahhoz, hogy ne tegyünk egy próbát vele. Ezért 1982 tavaszán több körben folytattunk megbeszélést barátaimmal, ismerőseimmel – az állambiztonsági nyelv szerint kapcsolataimmal – egy független békecsoport vagy mozgalom létrehozásáról. Ezeket a kötetlen és közvetlen eredményre nem vezető megbeszéléseket hónapokon át folytattuk változó összetételű társaságokban, magánlakásokban.

A birtokomban lévő iratok tanúsága szerint ezeknek a megbeszéléseknek hosszú ideig nem sikerült felkelteni a Szervek érdeklődését (vagy ezekhez az iratokhoz nem jutottam hozzá), és ez lehet az oka, hogy a Napi jelentésekben sem találunk róluk szóló híreket egészen 1982. június 9-ig, amikor is ezt írják: „*A Segélyező fn. bizalmas nyomozás célszemélye és elvbarátai arról tárgyalnak, hogy a bécsi békefesztivál meghiúsulása ellenére miként lehetne a »magyarországi békemozgalom« csíráit életben tartani. Egy olyan összejövetelt terveznek, amelyen egy, az ősszel létrehozandó »béke-klub« előkészítéséről tanácskoznak. Tervüktől függetlenül az Országos Béketanácssal fennálló kapcsolatukat nem akarják megszakítani, mert úgy vélik, hogy az egyes dolgokban hasznukra lehet.*”

A Dialógus Békemozgalom végül sok-sok ilyen megbeszélést követően formálisan 1982. szeptember 2-án

alakult meg, én is az alapítók egyike voltam.

Az alapítók között volt a már korábban megismert *Kocsis Lajos fn. tmb.* is, aki mondhatni, hogy az előkészítés egyik legaktívabb szervezője és kezdeményezője, valósággal a motorja volt. Ma már sejtjük, hogy neki minden bizonnyal más célja és elképzelése (ill. megbízatása) volt ezzel a szervezettel, mint a többi alapítónak. Ám erről akkor még nekem és társaimnak sejtelmünk sem volt.

Időközben egy új ügynököt állítottak rám. A *Filozófus fedőnevű ügynök* (ő már nem tmb., hanem ügynök volt) *Bálint Ferenc főhadnagynak* jelentett szorgalmasan. Bálint Ferenc a III/III-2-a alosztály munkatársa volt ekkor. *Filozófus* az első általam ismert jelentését 1982. szeptember 21-én adta, ám ebben még nem túl sok konkrétum volt. Elmondása szerint Szent-Iványi és társai „*baráti társaságukat jól megválasztják, nehezen megközelíthetők, kizárják a holmi egyszerű hallgatókat*”. Az már érdekesebb információ, hogy „*ezek a diáktársak titkos összejöveteleket tartanak, külföldi kapcsolatokat ápolnak, például a Lengyelországban élő diáktársaikkal. Véleménye szerint ezek az összejövetelek nem a haladás érdekében történnek.*” Bálint főhadnagy elégedett, operatív értékűnek nevezi a jelentést, mert tükrözi Szent-Iványi egyetemi hallgatótársai általi megítélését, és az ügynök feladatául szabja, hogy keresse a kapcsolatot Szent-Iványival, valamint a *Dialóg* (sic!) *Békecsoporttal*.

Az ügynök következő általam ismert jelentését tartótisztjének október első felében adja át. Ez a részletes jelentés a Dialógus Békecsoport

Ruzsa Ágnes lakásán történt megbeszéléséről szól. A jelentés beszámol arról, hogy „*a Szent-Iványi-Csökmei kettős szerint a Béketanács csak az MSZMP-nek megfelelő platformot kíván kialakítani, ezért elutasítják. Ruzsa szerint sem lehetnek vérmes remények, míg a többség szerint sikerül színvallásra kényszeríteni a hivatalos szerveket.*” Bálint főhadnagy szerint ez a jelentés is operatív értékű, mert tartalmazza azokat a működési elveket, amelyek elhatárolják a csoportot az Országos Béketanácsról.

Filozófus fn. ügynök október 20-án ismét új információkkal jelentkezik. A részletes jelentést a tartótiszt nagyra értékeli. Megállapítja, hogy a Dialógus aktivistái továbbra is rendszeresen tartanak összejöveteleket, terjesztik az Angliában elkészült jelvényeiket, az egyetem állami és pártvezetésétől kapott instrukciókat nem fogadják el. Itt egy közbevetendő megjegyzés: én nem tudok ilyen instrukciókról, de ezek szerint volt közöttünk, aki kapott instrukciókat, csak ezt nekünk nem árulta el. A főhadnagy fontosnak minősíti az ügynök kapcsolatát Szent-Iványi Istvánnal, és utasítja arra, hogy vegyen részt a Dialóg (sic!) Békecsoport munkájában, az „ellenforradalom” évfordulójával kapcsolatos információkat pedig soron kívül jelentse.

A Dialógus Békecsoport nemcsak a nyugati szervezetekkel kereste a kapcsolatot, hanem a keletnémet békemozgalommal is, ami az ottani evangélikus egyház védőszárnya alatt működött. Kézenfekvő volt, hogy velük is együttműködjünk, mint a keleti blokk egyedüli jelentős és ténylegesen független békemozgalmával. Csakhogy az együttműködés nemcsak nekünk, hanem

országaink állambiztonsági szervezeteinek is eszébe jutott, akik az elvtársi internacionalizmus jegyében a mi ügyünkben is felvették egymással a kapcsolatot. Ennek köszönhetően azt a vékony Stasi-dossziét, amit a keletnémet állambiztonság állított össze velem kapcsolatban.

Az első bejegyzés a keletnémet állambiztonsági minisztérium *Kienberg* nevű vezérőrnagyától származik, aki a két ország állambiztonsági szerveinek 1978-ban megkötött együttműködési megállapodása alapján engedélyezi, hogy a Szocialista Kelet-Európa Bizottság (*Sozialistisches Osteuropakomitee*) Magyarországgal kapcsolatos „ellességes” tevékenységéről készült összefoglalót a magyar elvtársakkal megosszák. A dokumentum „*streng geheim*” (szigorúan titkos) minősítést kapott, és jelzi, hogy a bizottság egyik tagja (alighanem *Hubertus Knabe*, a nevet a nálam lévő iraton kitakarták) állítólag 1982 júliusában három héten át Magyarországon tartózkodott, és tudomásuk szerint hét ellenséges személlyel, köztük velem is találkozott. Az ügyben illetékes *Damm* vezérőrnagy szeptember 22-én magyar partnerének, *Roszol* alezredesnek, akit egyébként Drága Roszol elvtárs! (*Werter Genosse Roszol!*) megszólítással illet, megküldi a dokumentumot, és kéri, hogy amennyiben az illető magyarországi tevékenységéről tudomása van, arról feltétlenül tájékoztassa. *Roszol* alezredes nem kapkodta el a választ, csupán november 3-án válaszolt táviratban *Damm* elvtársnak, amiben pontos adatokat közöl a kért személy magyarországi tartózkodásáról, majd megerősíti, hogy az illető találkozott velem, aki ellenséges te-

vékenység miatt operatív ellenőrzés alatt állók. Egyúttal megerősítik, hogy az iratban szereplő hét személy az ellenséges ellenzéki csoportosulás meghatározó szereplői. *Damm* elvtárs továbbítja az információkat *Kienberg* vezérőrnagynak, aki az értékes információkért cserében újabb fontos információs csomag átadását javasolja a magyar elvtársaknak, *Damm* vezérőrnagy november 18-án újabb levelet küld *Roszol* elvtársnak, és annak melléklete az a szigorúan titkos dokumentum, ami egy részletes információs jelentés az „*ún. független magyar békemozgalomról*”. Ebben a dokumentumban ismét megneveznek, mint a Dialógus egyik vezetőjét, de friss információ alapján már azt is tudják, hogy jelenleg Bécsben vagyok egyéves (valójában 9 hónapos) osztrák ösztöndíjjal. *Damm* elvtárs felhívja a figyelmet az anyag szigorúan bizalmas kezelésére a forrás védelme érdekében.

Ennyi van a Stasi-dossziémban, pedig éppenséggel lehetne több is. A két állambiztonság sem működött tökéletesen együtt. Az intézkedés rovatban az áll, hogy felderítik a két személyt, és tájékoztatják az NDK áb. (állambiztonsági) szervezetet. Nos, ez aligha történt meg, mert akkor a Stasi-dossziémban benne lenne. Egyébként több NDK-ból érkező békemozgalommal is találkoztam abban az időszakban, köztük *Markus Meckel* teológussal, későbbi honvédelmi miniszterrel, aki ma is jó barátom, arra viszont már nem emlékszem, hogy ő a két német egyike volt, vagy egy másik alkalommal találkoztunk. Ha jól emlékszem, akkor a kapcsolatot vele *Balog Zoltán* református lelkész (jelenleg püspök, korábban miniszter) hozta össze.

Mint a jól értesült német belügyesek a dokumentumban jelezték, 1982 őszén osztrák állami ösztöndíjjal Bécsbe tettem át a székhelyemet, és 1983 nyaráig nem is tértem haza.

Ausztriai ösztöndíjam idején az itthoni történelemből, így a Dialógus további történetéből is, távollétem miatt kimaradtam, de az otthonról érkező hírek egyre nagyobb aggodalommal töltötték el. 1983 áprilisában megkezdődtek a rendőri zaklatások az aktivistákkal és az ideérkező külföldi vendégekkel szemben. Akkor persze még nem tudtuk, hogy mindennek az MSZMP KB PB március 29-én elfogadott határozata volt az oka. Ekkor vetettek véget az addig engedékenységnak és bizonytalanságnak. A határozat beszámol arról, hogy „*Az elmúlt év szeptemberében megjelent a magát »független magyar békemozgalomnak« tekintő Dialógus békecsoport, amelyhez főként egyetemisták és fiatal értelmiségiek tartoznak. A csoport nem rendelkezik jelentősebb tömegbefolyással, de hatása növekvő. Jelenleg Budapesten, Szegeden, Debrecenben és Pécsen működnek Dialógus csoportok.*” Majd azt is meghatározza, hogy mi a teendő a békemozgalommal kapcsolatban: „*Ha e csoportok tevékenysége törvénybe ütközik, államunk alapvető érdekeit sérti, akkor adminisztratív eszközöket is alkalmazni kell. A békemozgalom különböző megnyilvánulási formái nem lehetnek a külső és belső politikai ellenzék fórumai. A magyar békemozgalomnak egységesen az Országos Béketanács irányítása alá kell tartoznia, rajta kívül álló mozgalmak nem legalizálhatók.*”

Kocsis Lajos fn. tmb. rögtön megértette az idők szavát, és még áprilisban kilépett a Dialógus veze-

téséből, majd nem sokkal később szembefordult a mozgalommal. Nyilatkozatában, amit az Országos Béketaanácsnak, a londoni END-nek, a Dialógusnak és Ancsel Éva marxizmusoktatónak küldött el, már konspiratív ellenzéki csoportnak nevezte a Dialógust. Ezt a gesztust az OBT azzal hálálta meg, hogy a Béketaanács klubja vezetőjének nevezte ki.

Amikor 1983 nyarán hazatértem, a Dialógus felszámolásának végjátéka folyt, a hősies utóvédharcokban alig vettem részt, csak mellékszereplő voltam, az irataim között csupán egyetlen feljegyzés szól erről az időszakról. 1983 őszén egy Dialógus-rendezvényre látogatott *Gert Weisskirchen* német szociáldemokrata képviselő. Erről a Napi jelentés így számol be: „részt vett a Dialógus békecsoport összejövetelén, ahol egy nyilatkozatot készítettek és azt – meg egyezésük szerint – az NSZK-ban hozták nyilvánosságra. Ebben az SPD és a Dialógus nevében kijelentik, hogy mindkét ország kormányát elítélik, mivel azok nem tesznek meg mindent a rakétatelepítések megakadályozására. *G. Weisskirchen* a bizalmas nyomozás alatt álló SZ. ISTVÁN-nal együtt felkereste *H. (Hegedűs) András* »F« *dossziés személyt.*” Ekkor ismertem meg *Gert Weisskirchent*, akivel azóta is tartom a baráti kapcsolatot, és találkozásaink során gyakran felmerül az első kalandos, konspiratív találkozásunk története.

„Kiutazása jelenetős közérdeket sért”

Amikor 1982 őszén tele tervekkel, várakozásokkal megérkeztem Bécsbe, mint a bécsi egyetem vendéghallgatója, meglehetősen kevés pénz és egy ajánlólevél lapult a zsebemben.

Akkor még nem is sejtettem, hogy ennek az ajánlólevélnek milyen nagy jelentősége lesz a továbbiakban. Nagybátyám írta, és címzettje régi közeli barátja, *Gogolák Lajos* bécsi történészprofesszor volt.

Nem sokkal érkezésem után kötelességszerűen felkerestem *Gogolák Lajost* és feleségét, *Trudit*, hogy átadjam nagybátyám szívélyes üdvözlését és az ajánlóleveletemet. Az első találkozást hamarosan újabb követte, és rövid idő múlva a *Gogolák* házaspár bizalmába és szeretetébe fogadott engem. Ez teljesen kölcsönös volt, én is nagyon megszerettem őket. Lenyűgözött *Lajos* imponáló műveltsége, szakmájának mélyreható ismerete, sziporkázó elméje és szeretetre méltó, kicsit frivol, olykor bohém személyisége. Nem kevésbé imponált nekem *Trudi* asszony határozottsága, egyenessége és mégis emberséges, meleg személyisége.

A kapcsolat hazatérésem után sem szakadt meg közöttünk: főleg levélben, időnként telefonon beszéltünk egymással.

Lajos már bécsi tartózkodásom idején is rá akart beszélni arra, hogy maradjak Bécsben, ott fejezzem be az egyetemet, és kezdjek tudományos karriert. Én akkor mégis úgy gondoltam, hogy otthon van dolgom, családom, barátaim, és hazatértem.

Nem sokkal hazaérkezésem után, 1983 szeptemberében a hatalom eltávolította *Kulin Ferenc* főszerkesztőt a *Mozgó Világ* folyóirat éléről, és a teljes szerkesztőség szolidaritást vállalt vele. Amikor nem tudták elérni *Kulin* visszahelyezését, tiltakozásuknak a teljes szerkesztőség távozásával adtak nyomatékot. Közeli kapcsolatban álltam a *Mozgó Világ* szerkesztőségével, több szerkesz-

tővel, szerzővel baráti volt a viszonyom, ezért evidens volt számomra, hogy ebből a tiltakozásból nekem is ki kell vennem a részem. A *Mozgó Világ* az egyetemisták körében is nagyon népszerű folyóirat volt, a másfeledik nyilvánosság talán legfontosabb bástyája, amit mindenképpen szerettünk volna megvédeni. Barátaimmal, egyetemi társaimmal úgy döntöttünk, hogy egy több egyetemre kiterjedő tiltakozó akciót és aláírásgyűjtést indítunk a *Mozgó Világ* megmentése érdekében.

A tiltakozás központja értelemszerűen a Bölcsészkaron volt, de jó néhány más egyetemen, főiskolán is folyt az aláírásgyűjtés. Mi a félelemleti büfé előtti folyosón, egy nagy tiltakozó plakát alatt gyűjtöttük nyilvánosan az aláírásokat. Egyre-másra teltek be az ívek, amikor előbb a kari KISZ-bizottság egyik korifeusa jelent meg, aki le akart beszélni minket az akcióról, a kísérlet természetesen eredménytelenül végződött. Kisvártatva azonban megjelent *Pölöskei Ferenc*, a kar feldúlt dékánja néhány komor és számunkra ismeretlen férfi társaságában. Üvöltve közelített felénk, majd letépte a plakátunkat, és utána az aláíróíveket igyekezett felmarkolni a büféből kölcsönzött pultról. Ennek egy ideig ellenálltam, huzakodtunk egy darabig, majd kénytelen voltam engedni. A Bölcsészkar épületét percek alatt rosszarú belügyesek sokasága lepte el, és az állambiztonságiak azonnal lezárták a bejáratokat, oda aznap már senki nem léphetett be.

Ezzel azonban nem zárult le az incidens. Néhány nap múlva ajánlott levélben tudatták velem, hogy hallgatói jogviszonyomat felfüggesztették, fegyelmi eljárást indítanak

ellenem, addig pedig az egyetem épületébe nem léphetek be. Ezek után izgalmas, szorongó várakozással elteltő hetek következtek számomra.

Néhány hét múlva sor került egy zord hangulatú fegyelmi tárgyalásra, aminek a végeredménye rácafolt a baljós előjelekre, és kedvező volt: utolsó szigorú fegyelmi megrovással megúsztam az akciót, lediplomázhattam. A kedvező ítéletben nagy valószínűséggel komoly szerepe volt hallgatótársaimnak is, akik a várakozás heteiben felkeresték a dékánt, és ülősztrájkot helyeztek kilátásba arra az esetre, ha engem eltávolítanak. Ma úgy gondolom, hogy valószínűleg nem a karon és nem is az egyetemen dőlt el a sorsom, de a döntés hátteréről azóta sincs pontos információ.

Meglepő, hogy erről az esetről, ami abban az időben alighanem a legnagyobb „csínytevésünk” volt, a rólam szóló jelentésekben alig valami olvasható. Összesen két hír, azok közül is egyikük téves, a másik irreleváns. A megbízhatónak tekintett és ellenőrzött információ szerint a „*Védd meg a Mozgó Világot!*” feliratú plakátokat én készítettem. Ez nem igaz, mert azokat *Nóvé Béla* és hallgatótársai készítették. A jelentés másik híre szerint az egyetemisták között azt terjeszttem, hogy a „*kultúrpolitika következő célpontja a Medvetánc lesz*”.

Engem az a kérdés foglalkoztat, hogy tényleg csak ennyi és ráadásul ennyire pontatlan információja volt az állambiztonságnak az akciónkról, vagy ezeket a pontos és részletes információkat időközben megsemmisítették, esetleg a nem hozzáférhető anyagok között van? Ahhoz,

hogy pontos képet alkothassunk az állambiztonság működéséről, képességeiről, hatékonyságáról, ezekre a kérdésekre ismernünk kellene a választ.

Az egyetem befejezése után két évig semmilyen álláslehetőséghez nem jutottam. Feketén, vagy ahogy ezt akkor neveztük, négerként dolgoztam, fordítottam, kódoltam, kérézőbiztos voltam, de szilárd egzisztenciára nem tudtam szert tenni.

Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben született atyai jóbarátom és jótevőm, Gogolák Lajos mentőakciója, aki egyéves ösztöndíjat harcolt ki nekem Bécsben. Igen ám, csak hogy hiába volt ösztöndíjam, útlevelem nem volt hozzá. Hosszú kálváriát jártam végig, de útlevelet így sem kaptam. A Napi jelentésekből meglehetősen részletességgel rekonstruálható a történet. Az 1984. április 13-i Napi jelentés beszámolt arról, hogy „Gogolák Lajos, a bécsi Karl Renner Intézet tanára (téves, a bécsi egyetem Közép-európai Intézetének volt a tanára) közölte Sz. Istvánnal, hogy tanulmányait hivatalosan is előkészítik és a magyar szervek akadékoskodásának elhárítása érdekében, szükség esetén örökre fogadják Sz. Istvánt.” Információjuk szerint Gogolák azt is közölte, hogy az osztrák külügyminiszter átadta az ügyet az MNK külügyminiszterének, és a kérdés az osztrák–magyar belügyminiszteri találkozón is felmerül majd. Minderről az osztrák nagykövet fogja tájékoztatni Sz. Istvánt. A jelentés szerint ez az információ állítólag megbízható, ellenőrzött.

Egy következő jelentés azt állítja, hogy Gogolák Lajos továbbra is sokoldalúan segíti Sz. István pályafutását: Bécs polgármesterének

segítségével egy 10 hónapos ösztöndíjat eszközölt ki számára. Ez megint téves információ lehet, mert az ösztöndíjat az *Österreichische Forschungsgemeinschaft* ajánlotta fel, amihez a polgármesternek nem sok köze lehetett.

A Napi jelentés szerint ebben az időben Gogolák magyarországi kapcsolatait is igénybe vette, hogy ösztöndíjakat biztosítson Sz. István számára. „Korábban Berend T. Iván segítségét kérte, aki – tájékoztatásunkat követően – a kérést nem támogatta. Gogolák jelenleg Ránki György történész segítségére számít, aki előzetes ígéretet tett arra, hogy 1985. szeptemberétől biztosít ösztöndíjas állást Sz. Istvánnak.” Mondanom sem kell, hogy ebből sem lett semmi, de ebben szerepe lehetett annak az intézkedési utasításnak, hogy „akadályozzák Sz. István ösztöndíj kérelmeinek megvalósítását.”

Egy következő Napi jelentés, még mindig 1984-ből tudni véli, hogy „Sz. István újabb kísérleteket tesz elutasított ösztöndíj kérelmének felülvizsgálatára. Kapcsolatot keres az MTA elnökéhez, remélve, hogy annak közbenjárása számára kedvező döntéshez vezet. Intézkedés: - végrehajtják a korábbi akadályozási tervnek megfelelően kidolgozott intézkedéseket.” Nem kerestem kapcsolatot Berend T. Ivánhoz, és nem is találkoztam vele, ezért nem volt mit megakadályozni, persze a kiutazásomat eredményesen megakadályozták.

Egy újabb Napi jelentés arról ír, hogy „Szent-Iványi István kiutazásának engedélyezése ügyében további közbenjárás várható Karl Blecha osztrák belügyminiszter részéről. Szent-Iványi támogatói között található még dr. Erhardt (sic!) Busek, az

ÖVP elnökhelyettese, Bécs alpolgármestere, akinek hagyományosan jók a kapcsolatai a magyar ellenzékkel. Egy 1984. november végi Napi jelentés szerint: *„Bécsi nagykövetségünk november 20-án jelentette a KÜM-nek, hogy KARL BLECHA osztrák belügyminiszter a magyar nagykövet közbenjárását kérte SZENTIVÁNYI ISTVÁN kiutazásának engedélyezése ügyében, akinek az Österreichische Forschungsgemeinschaft ajánlott fel ösztöndíjat.”*

Egy újabb jelentés ebből az időből: *„Gogolák arra ösztönzi Szent-Iványit, hogy kiutazási ügyét akár Kádár elvtársig is vigye el, ha nincs más megoldás.”* Nem emlékszem, hogy Lajos bátyám bármi ilyet szorgalmazott.

Természetesen ezek után sem kaptam meg a kiutazási engedélyt, de ne vágjunk a dolgok elébe.

Az első kérelmemre az elutasító határozatot 1984. szeptember 20-i keltezéssel kaptam meg. Az elutasítás indoklásában az szerepelt, hogy az 53/1978/XI.10./MT sz. rendelet 6.§ /1/ bekezdés alapján *„külföldre történő utazása jelentős közérdeket sért”*. Aláírás Bürös Lászlóné rendőr ezredes. Lajos bátyámtól kapott biztató információk alapján nem hagytam annyiban a dolgot, és azonnal fellebbeztem a határozat ellen. A következő elutasító határozat keltezése 1984. október 24., az indoklása szó szerint megegyezik az előzővel. Aláírás Drucker Tiborné rendőr ezredes. Még mindig reménykedtem abban, hogy itt valami tévedés van (hiszen nem ismertem a Napi jelentésben már jelzett akadályozási terv részleteit), ezért 1984. november 21-i keltezéssel Horváth István belügyminiszternek címeztem a felül-

vizsgálati kérelmemet. Ebben arra hivatkoztam, hogy: *„Meggyőződésem szerint az elutasítás indoklása tartalmilag megalapozatlan, formailag nem kielégítő. Ezért arra kérem Belügyminiszter urat, hogy eme méltánytalan és visszás döntés ügyében rendeljen el felülvizsgálatot.”*

A belügyminiszter nem válaszolt a kérelmemre. Nem sokkal azután, hogy az osztrák nagykövet arról tájékoztatott, hogy a kérelmemet pozitívan bírálják el, 1985. február 15-i keltezéssel dr. Kecskés Lászlóné rendőr alezredes aláírásával elutasító választ kaptam a miniszteri felülvizsgálati kérelmemre. Arról értesítettek, hogy a felülvizsgálat megtörtént és *„Az eljárás során megállapítást nyert, hogy kérelmének elutasítása jogszerű volt. Külföldre történő utazása a továbbiakban sem engedélyezhető, mivel az jelentős közérdeket sért.”*

A történethez tartozik, hogy az őrlő várakozás során személyes meghallgatást kértem az illetékesektől. A hivatalban Drucker Tiborné rendőr ezredes fogadott. Inkább látszott fásult pártkádernek, mint munkáját hivatásának tekintő rendőrnek, aki a meghallgatásom során egy pillanatra sem leplezte az ügyem iránt érzett és a vonásaira is kiülő közöny és ellenszenv egymást sűrűn váltó kifejezését. Rögtön kijelentette, hogy a jogszabályok szerint nincs indoklási kötelezettsége, nem kívánja semmilyen érveléssel alátámasztani, hogy utazásom miatt és mennyiben sért jelentős közérdeket. Amikor én mégis tovább forszíroztam ezt a dolgot, azal zárta le a rövid és eredménytelen meghallgatást, hogy *„Tudja maga nagyon jól, hogy miért nem utazhat ki, talán még jobban is, mint mi.”*

Ez bizony elég elkedvetlenítő válasz volt a kérdésemre.

Ezzel kattant a zár a zárka ajtaján, és a kattánás azt üzenete, hogy akkor Te most itt fogsz élni bezártan a ketrecben. A Sors kegyes volt hozzám, mert a bezártság nem tartott sokáig – 1988-ban, a világútlevél bevezetésével honfitársaim millióihoz hasonlóan én is kiszabadultam a zárkából.

Végjáték

a macska-egér háborúban

Feltűnően kevés rám vonatkozó állambiztonsági iratot kaptam a nyolcvanas évek második feléből. Ennek részben oka lehet az, hogy állítólag az iratmegsemmisítések zöme éppen ezt az állományt érintette, de az is ok lehet, hogy én az iratokat meglehetősen régen igényeltem, és akkor a levéltárosok a feldolgozásnak még az elején tartottak. A kérésemet megújítottam, de még nem kerültem sorra, tehát bőven lehet, hogy ezt a fejezetet később alaposan át kell írnom. A kevés iratból még kevesebb tűnik igazán relevánsnak. Csupán néhányat mutatok be ezek közül.

Az 1987. október 29-i, 191. számot viselő Napi jelentés a *Belső elleneséges tevékenység* első, kiemelt hírében arról számol be, hogy „*Bilecz Endre szellemi szabadfoglalkozású (Nyüzsgő /Miszlivetz Ferenc/ kapcsolata) szűk körben azt állította, hogy mintegy 10-12 személy, akik egy össznemzeti irányzathoz sorolhatók, elkezdtek egy elvi program kidolgozását, amely hasonlatos a Kis János-féle társadalmi szerződéshez. Ennek kiindulópontja a Bibó-féle radikális nemzeti irányzat, témakörei egyebek között: helyünk Európában, radikális tulajdonreform, a demokratikus intézményrendszer egyértelmű meg-*

fogalmazása, életképes kombináció keresése a társadalmi önkormányzat számára és ezzel összefüggésben mozgalmak.

B. Endre álláspontja, hogy a csoportnak élesen el kell határolódnia egyrészt a »Pozsgai-Bihari-féle alkotmánykommunista koncepciótól«, másrészt az idősebb népi nemzedéktől, amelynek tagjai – név szerint említette Fekete Gyulát és Kósa Ferencet – »tiszteletlenül kokettálnak a hatalommal«...

Állítása szerint a csoport tagja többek között: Lengyel László, Krasznai Zoltán (közgazdászok), Elek István, Csengey Dénes (írók) valamint Bába Iván és Szent-Iványi István. Szándékuk szerint az »elvi program« nyers szövegét meg kívánják vitatni a kollégiumokban és egyéb közösségekben. Ennek megszervezéséhez számítanak Nyüzsgő segítségére.»

Ez már az átmenetet megelőző forrongó időszakban történt, akkoriban mindannyian sokféle körben, társaságban vitattuk meg a közeljövőre vonatkozó tereinket, reményeinket. A jelentésben megnevezett valamennyi szereplővel kapcsolatban voltam, gyakran találkoztunk, vitatkoztunk, de konkrétan egy „elvi program” kidolgozásáról nem tudok, abban én bizonyosan nem vettem részt.

1988 nyarán egy hónapot Nyugat-Berlinben tölthettem egy fiatal társadalomtudósok számára felkínált nemzetközi ösztöndíjjal. Kapcsolatba kerültem a *taz (Tageszeitung)* szerkesztőségével és több térségünk iránt érdeklődő politikai aktivistával. Adtam egy interjút is a *taz*-nak és ebben szorgalmaztam egy nemzetközi, keleti és nyugati emberi jogi aktivistákból álló bizottság felállítását.

sát a romániai súlyos jogsértések elleni tiltakozásra. Javasoltam, hogy november 15-én, a brutálisan levert brassói munkássztrájk emléknapiján egy nemzetközi tüntetéssorozatot tartunk mindenütt a román nagykövetségek előtt. A felhívásban tiltakoztunk a román kormány elnyomó politikája ellen és élesen elítéltük a falurombolási programot. A kezdeményezést a *taz* felkarolta, közölte is a felhívást, de aztán tudomásom szerint az ügy elhalt. Mindenesetre Budapesten tartottunk egy nagy tüntetést a román nagykövetség előtt november 15-én. A Kádár-rendszer (bár a miniszterelnök ekkor már Grósz Károly volt) utolsó szégyenletes cselekedete is ehhez kapcsolódik, ugyanis ez volt az utolsó brutális rendőri erőszakkal szétvert tüntetés a kádárizmus alatt.

A Napi jelentés nem kevés késéssel, 1988. november 24-én közli a november 13-án megalakult Szabad Demokraták Szövetsége ügyvivőinek és az Országos Tanács tagjainak névsorát. Az ügyvivők között az én nevem is megtalálható, egyúttal közlik, hogy a Tanács alakuló ülése november 26-án lesz a Kossuth Klubban.

A Napi jelentés 1989. június 5-i száma hírt ad arról, hogy „Az SZDSZ június 3-án mintegy 150 fő részvételével országos szervezői találkozót rendezett. A szervezési kérdésekről Béki Gabriella számolt be. Kijelentette, hogy az SZDSZ-nek jelenleg mintegy 3200 tagja van, 70 %-a budapesti. ...A folyosói beszélgetések során elhangzott, hogy Szent-Iványi István vezetésével létrejött egy »külügyi bizottság«, amelyet, mint egy »árnyékkormány külügyminisztériumát« akarják működtetni. Állításuk

szerint ennek első lépéseként Szent-Iványi június 2-án másodmagával látogatást tett a kanadai követségen.”

Az SZDSZ ügyvivői különböző részortokért feleltek. Nekem Magyar Bálint javaslatára a külügyek jutottak. Akkor berzenkedtem ellene, mert a belpolitika sokkal izgalmasabbnak tűnt, az igazán fontos dolgok az Ellenzéki Kerekasztal-, ill. a Háromoldalú tárgyalásokon történtek és bár a Háromoldalú tárgyalások I/6-os munkacsoportjában én is részt vettem, de annak csak mellékszereplője voltam. A külügyeket viszont hamar megkedveltem, és több mint három évtized után hálás vagyok Magyar Bálintnak, mert egy új, talán mondhatom, hogy életre szóló hivatás lehetőségét kaptam tőle.

A Napi jelentés 1989. június 6-i száma beszámol arról, hogy az Osztrák Néppárt a „*Hidak a jövőbe*” című fórumára névre szóló meghívást kaptam. A rendezvényt június 9–11. között tartották Bécsben, ezen több párt is képviseltette magát, jelen volt Antall József későbbi miniszterelnök is, akivel a konferencia alatt emlékezetes és tanulságos beszélgetéseket folytathattam.

A Napi jelentés 1989. június 7-i száma közli, hogy „*Tamás Gáspár Miklós elkészítette az SZDSZ »Szabadelvíz Klub« alapító levelét és a »Szabad Demokraták« című kiadványban való megjelentetés céljából eljuttatta Szent-Iványi Istvánnak. Tamás Gáspár Miklós és Szent-Iványi István azzal a céllal kezdeményezték a Klub létrehozását, hogy az SZDSZ jobboldalaként ellensúlyozzák a szervezetben a Heiszler Vilmos-féle demokratikus szocializmus és a Kis János-féle radikális centrum túlzott befolyását.*” Végül kezdeménye-

zésünk a *Liberális Klub* nevet kapta, a találkozók helyszíne Droppa Gyuri jóvoltából a *Szemlőhegyi Barlang Klub* volt, aminek akkoriban ő volt a vezetője. Az év hátralévő részében ez volt a legnépszerűbb telt házас rendezvényekkel rendszeresen működő SZDSZ-fórum. Kedvelt találkahelye volt az SZDSZ konzervatív-liberális szárnyának, de a párt tagjai, szimpatizánsai is nagy számban látogatták. A klub szellemi hagyományait vitte tovább az SZDSZ parlamenti frakcióján belül 1991-ben létrejött Konzervatív-Liberális Platform, amelynek alapítói között volt Tamás Gáspár Miklós és jómagam is. Az 1990-es választási kampányban megritkultak a Klub rendezvényei, mindenkinek volt más dolga elég, majd a választások után lassan megszűnt ez a klub.

58

A 122. számú Napi jelentés (1989. június 26-án) tudni véli, hogy *„Bába Iván, Krasznai Zoltán, Jezsó István és egy Zsolt keresztnevű személy Magyar Liberális Unió néven szervezetet terveznek létrehozni, melyet később párttá alakítanának. Elképzelésük szerint ennek a »liberális szövetségnek« mindenekelőtt támadnia kell az államstruktúrát, a pénzügyi és elszámolás rendet, s a föld esetleges újraosztásával el lehetne érni, hogy a veszteséges gyárak, üzemek munkásai körükük tömörüljenek, hiszen kistermelőként saját maguknak tudnának kialakítani életfeltételeket... Krasznai fel kívánja venni a kapcsolatot a különböző szervezetek liberális csoportjaival: az SZDSZ-ből Szentiványit és társait, a FIDESZ-ből Orbán Viktort (a maga polgári demokratikus ötletével és csoportjával) akarja felkeresni, a kiskgazdapártot pedig – úgy véli – képviselheti*

Jezsó és Bába. Az új egyesület létrejöttével természetesen mindenki kilépne a saját eddigi pártjából, illetve szervezetéből... Abban mindannyian bizonyosak, hogy a tömegeket vonzani tudják, s ők lesznek az egyetlenek, akik riválisai és ütőképes ellenfelei lehetnek az MSZMP-nek a választásokon.” Úgy emlékszem, hogy nagyjából ebben az időben Bába Iván valóban megkeresett engem ezzel az elképzeléssel. Emlékeim szerint tartózkodóan reagáltam a javaslatra. Akkor az SZDSZ ügyvivője voltam, egy létező, lendületben lévő párt egyik elkötelezett vezetője, ezért semmilyen más pártalapítási elképzelést nem mérlegettem komolyan. Az átalakulás éveire egyébként jellemző volt, hogy naponta jöttek létre új, többnyire tiszavirág-életű formációk (pártok, egyesületek, mozgalmak stb.) vagy azokra vonatkozó tervek, és ugyanolyan gyorsan tűntek el mások. Ez a terv is egyike volt a rövid ideig életképesnek tűnő, de aztán hamvába holt kísérleteknek.

A nyolcvanas évek végére a megfigyelők és a megfigyelték közötti évtizedes macska-egér háború lassan a végéhez közeledett. Az 1990. január 5-én kirobbant Dunagate botrány egy hosszú és küzdelmes korszakot zárt le, és egyben az üldözött Jerry egér győzelmét hozta Tom macskával szemben.

Következtetésem

Hiszek abban, hogy a részleges és töredékes ismeretekből is levonhatók érvényes következtetések a nagy egészre vonatkozóan. Most erre tesz kísérletet.

Az első következtetésem triviálisnak hat, talán mégsem felesleges leszögezni. A *kádárizmus korszaka*

kában erősen tartotta magát az a mítosz, vagy inkább ösztársadalmi szorongás, hogy „ezek mindent tudnak”.

Természetesen sokan gondoltuk azt, hogy ez már csak ismeretelméleti okokból is lehetetlen, és ezt az empirikus tapasztalatok sem támasztották alá, de mégis csak az állambiztonsági iratok ismerete alapján van megalapozott tudásunk arról, hogy mennyire alaptalan volt ez a feltevés. Természetesen és szerencsére messze nem tudtak mindent a hatóságok, sőt. Fontos következtetés, hogy valójában annál is kevesebbet tudtak, mint amit a szkeptikusok gondoltak róluk. Számukra fontos, lényegi, sokszor kézenfekvő információknak, összefüggéseknek nem voltak birtokában. Tegyük hozzá: szerencsére. Meglepő tudatlanságot árultak el számos esetben, ezt az én irataim is igazolják. Fontos akciókról vagy azok részleteiről nem tudtak semmit: az én esetemben ilyen volt az 1982. januári kiterjedt budapesti röplapakciónk, ilyen volt a Láthatatlan Kollégium története és az én tevékenységemnek számos, fontos részlete.

Egyébként ők is tisztában voltak a tudásuk hiányosságaival, és állandóan gyötörte őket az a szorongás, hogy valami lényegesről lemaradtak, valami fontos dologról nincs tudomásuk. Ez legalább nem volt alaptalan.

Második következtetésem az elsőt egészíti ki. *Feltűnően és meglepően sok téves információval rendelkeztek, azaz sok mindent rosszul tudtak.* Ez az ő szempontjukból talán még veszélyesebb is volt, mint ha valamiről nem tudtak semmit, mert félrevitte az operatív munkát. Rá-

adásul gyakran minősítették ezeket a tévinformációkat ellenőrzött, megbízható információknak, tehát feltehetően az elemzéseikben, az operatív munka tervezésében is ezekre a téves vagy félinformációkra támaszkodtak. A tévinformációk nagy száma az állambiztonság munkamódszeréből, információszerzési gyakorlatából immanensen következett. Mivel az információk jelentős hányada ügynöki jelentésekből származott, nagyon sok volt benne az ún. *hearsay*, hallom-mondom információ. Nem beszélve az ügynök személyéből és szubjektivitásából származó torzulásokról. Az információt torzíthatta az ügynök értelmi, ill. szövegértési képessége, intelligenciája, beágyazottsága, személyes érzelmei, esetleg saját agendája (az én anyagomban is van példa arra, hogy az ügynök személyes sérelmeit bosszulja meg a jelentésben tudatosan torzított, a bosszú céljára használt információkkal). Valószínűleg nem rendelkeztek annyi ügynökkel, hogy képesek lettek volna többszörsően ellenőrizni, fact-check eljárásnak alávetni a bejövő információkat, ezért gyakran fogadtak el ellenőrzött, megbízható információként téves tartalmakat.

Az ügynökök gyakran „költöttek”, fantáziával egészítették ki a jelentéseket. Sok okuk lehetett erre: volt, aki tudatosan dezinformált, s volt, aki csak teljesítménykényszerből használta a fantáziáját, amit nem tudott, azt kitalálta. Ezért került be, nem csak az ügynöki jelentésekbe, de a párt és állami felső vezetésnek szánt Napi jelentésekbe is sok fantáziatermék, nem létező események, összefüggések, kitalált párbeszéd. Továbbá a Napi jelentéseknek lehe-

tett manipulációs célzata is, amivel a III/III. főcsoportfőnökség a pártvezetést kívánta a számára kedvező vagy kívánatos irányban befolyásolni. Szükségük volt saját létük igazolására is, ezért érdekeltek voltak a Napi jelentésben szereplő hírek termelésében és felnagyításában is.

Harmadik következtetésem, hogy az elhatározott intézkedések több alkalommal nem valósultak meg. Az itt bemutatott iratok közül jól mutatja az a példa, amikor a főcsoportfőnökség döntött arról, hogy négyen nem utazhatunk ki Lengyelországba 1981 júliusában, mi azonban háborítatlanul kiutaztunk, visszajöttünk és sok „felforgató” anyagot magunkkal hoztunk. Mi történt ebben és sok más hasonló esetben? Csupán rendszerhibáról, a rendszer diszfunkcionális működéséről van szó, vagy az történt, hogy magasabb szinten felülbírálták a döntést? Erre ma még nincs válasz, pedig a rendszer működése szempontjából fontos lenne tudni, hogy ezen meg nem valósult intézkedéseknek mi volt a valódi okuk. Az is érdekes, amikor a III/III. főcsoportfőnökség feltehetően felülírta a politikusok döntését, már ha tényleg ez történt. Amikor a magyar külügyminiszter levélben tájékoztatta osztrák kollégáját, hogy kiutazásomnak nincs akadálya, akkor az tételesen ellentmondott a főcsoportfőnökség azon intézkedési döntésének, hogy meg kell akadályozni az ausztriai kiutazásomat. Ebben az esetben az ő döntésük érvényesült. Mi történhetett? A külügyminiszter tájékoztalan volt, vagy csak egyszerűen meg akarta téveszteni osztrák kollégáját, esetleg a két döntéshozó központnak eltérő volt az álláspontja az ügyemben, és ebben az állambiztonság bi-

zonyult erősebbnek? Nem tudom a választ, pedig a rendszer egészének a működése szempontjából fontos lenne.

Negyedik következtetésem az internacionalista együttműködés gyengeségére és esetlegességére vonatkozik. Bár az én Stasi-aktám jelzi, hogy valamilyen szinten működött az elvtársi segítségnyújtás, de ez korántsem volt teljes körű és tökéletes. Tevékenységemnek sok kapcsolódása volt elsősorban a lengyel ellenzékhez, a keletnémet békemozgalomhoz és a Láthatatlan Kollégium révén és azon túl is sok felvidéki magyarhoz. Az irataimban csupán egyszer történik utalás, hogy egy találkozásmról lengyel ellenzéki aktivistákkal tájékoztatják a lengyel állambiztonságot, ugyanakkor még utalás sincs a csehszlovák STB-vel történő együttműködésre, és még a legjobban működő elvtársi kapcsolat ellenére is csak esetleges a Stasi és a III/III. kapcsolata. Arra nem találtam utalást, hogy rendszeresen tájékoztatták volna a partnerszervezeteket, és arra sem, hogy érdemi információkat kaptak volna tőlük. A Stasival való együttműködésre is csak a Gauckbizottságtól kaptam információt, a nálam lévő hazai iratokban ez nem szerepelt. Mi lehetett ennek az oka? Egymásban sem bíztak ezek a szervezetek? Vagy egyszerűen ez hiányzott a szervezeti kultúrából? Ennek az alapos feldolgozása is megérne egy misét.

Az ügynökökről is ejtsünk néhány szót. Sokféle típusuk volt az ügynököknek, mint ahogy a beszerzésnek is sokféle mintázata van, az ügynökök motivációi is eltérőek lehettek. Ennek ma már kiterjedt irodalma van, én csak egy kiegészítő

adalékkal tudok szolgálni. A rám állított ügynökök közül csak kettőnek ismerem a jelentéseit, azok közül is csak a rám vonatkozókat. Személyesen egyiküket (*Kocsis Lajos fn. tmb.*) közelről is megismertem, a másikat (*Filozófus fn. ügynök*) csak nagyon felületesen. Mindketten az ügynökmunka szorgalmas robotosai voltak. Jelentéseik, különösen Kocsis jelentései a vállalt feladat iránti alázatról, szorgalomról, elismerés utáni vágyakozásról és megfelelési kényszerről árulkodnak. Jelentéseikben nyoma nincs a kényszeredettségnek, az alibizésnek a „megúszásra” törekvésnek. Vágytak a tartótisztek elismerésére, akik ezzel nem is fukarkodtak. Különösen Kocsis volt szorgalmas, aki, ha értékes információkra bukkant, azonnal rendkívüli találkozót kért, önként jelentkezett. Gyakran írt négy-öt oldalas részletgazdag, igényesen kimunkált, olykor tudálékos jelentéseket. Láthatólag mindketten tudatni akarták az állambiztonsággal értelmiségi mivoltukat, fitogtatni akarták tudásukat. Jelentéseiben keveredik „költészet és valóság”, olykor-olykor használták a fantáziájukat, kiszínezték az információkat, és Kocsis esetében még a személyes sértettségen alapuló elfogultság is tetten érhető. Valószínűleg az ügynökvilág elitjéhez tartoztak, ők vol-

tak a leghasználhatóbbak, és még ők sem voltak igazán jó, megbízható besúgók. Az ügynökök munkájának színvonala érdemben befolyásolta az állambiztonsági szervek hatékonyságát, eredményességét. Sokat elárul erről ennek a két ügynöknek a tevékenysége is.

Végezetül talán a legfontosabb következtetés arra a kérdésre vonatkozik, hogy mennyire tekinthetők hiteles forrásnak az állambiztonsági iratok. A megfogalmazott fenntartások nyomán könnyen kialakulhat az a benyomás, hogy semennyire, vagy csak kismértékben. Saját irataim beható tanulmányozása alapján ezzel semmiképpen nem érthetek egyet.

Az egyértelmű, hogy önállóan, forráskritika nélkül ezek sem számítanak hiteles forrásnak. Ám ez szinte minden forrásról elmondható. Az állambiztonsági iratok hitelességét talán leginkább a memoáriróadalom, az oral history és a naplók hitelességéhez érdemes hasonlítani. Önmagukban nem számítanak perdöntő bizonyítéknak, de több forrással egybevetve, kiegészítő forrásként nagyon is értékes dokumentumok, amelyeknek tanulmányozása, feldolgozása nélkülözhetetlen a közelmúlt történelmének megismeréséhez. Különösen fontos szerepük lehet a társadalom mikrotörténelmi megközelítését képviselő kutatásokban.